

ELŐSZÓ

A kötet a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetében 2016. június 8–10-én megrendezett interdiszciplináris konferencia előadásainak válogatott és szerkesztett változatát tartalmazza: egy háromrészletesre tervezett sorozat második darabja. A konferenciasorozat gondolata azon a belátáson alapul, hogy az első világháború egyedülálló fordulópontot jelent az európai művelődéstörténetben, noha merőben más módon, mint azt a kortársak többsége várta. A háború kezdetét övező eufória kulturális és mikrotörténelmi hullámain a sorozat első részeként 2014-ben tartott konferencia dolgozta fel. A korszak zene-, tánc-, színház-, vallás-, képzőművészet-, irodalom- és társadalomtörténetét is felölelő, számos intézményt és kutatóműhelyt képviselő előadások kirajzolták azt a (történelmi távlatban bizarrnak tűnő) szociokulturális szituációt, amikor mind a tömegek és az uralkodó elit, mind a konzervatív és progresszív politikai erők szinte egybehangzóan üdvözölték a háborút – noha az öröm mögött különböző megfontolások álltak. Az akkorra már jelentős erővé fejlődött modern tömegmédiának képes volt azt az illúziót kelteni, hogy „jó és rossz” végső összecsapásáról van szó, miközben homályban tartotta a képviselt „jó” voltaképpeni tartalmát. Az előadások mikrotörténelmi fókuszú vizsgálatai segítettek megérteni és kontextusba helyezni azt a lelkes fogadtatást, amely a történetekről a következmények ismeretében gondolkodó nemzedékek számára merő abszurditásnak látszik.

A második konferencia ugyanezen az útvonalon kívánt tovább haladni. Ismét egy Ady-verscímekkel jelöltük ki a központi témát. Olyan előadásokat vártunk, amelyek a háború percepciójában végbement fordulatot állítják a középpontba: azt a – helyenként évekre elhúzódó – történelmi pillanatot, amikor a kezdeti eufória átadja helyét a fásultságnak, amelyből a művészet és kultúra területén két kiút kínálkozik: az eszképzizmus és a radikális szembefordulás. 1916. november közepén mindössze két nap választja el a nemzetközi avantgárd egyik legpompásabb folyóirata, Kassák *Ma* című lapja első megjelenését és a Monarchia talán legjellegzetesebb kulturális terméke, *A csárdáskirálynő* budapesti bemutatóját. A jelenből menekülni kell: akár az elképzelt jövőbe, akár az elképzelt múltba. Ennek a véletlen egybeesésnek a példája is megmutatja, hogy a háború – a maga (legalábbis addig) egyedülállóan borzalmas módján – mennyire inspiráló volt a kultúra számára. Sohasem hallott földrajzi nevek – mint Doberdó vagy Verdun – válnak fogalommá egyik napról a másikra, miközben e szavak eredeti denotatívumai, az emberi települések és

földrajzi formációk gyakran eltűnnek, természetlen pusztasággá vagy milliós tömegsírúvá változnak át. Az európai kultúra közvetlenül, teljes nyersségében tapasztalja meg, hogy a felvilágosodás által szabad egyénné nyilvánított emberi lény újra tárgygyá, a technológia legsérülékenyebb, de legkönnyebben cserélhető alkatrészévé válhat, miközben még mindig erős szálak fűzik a felvilágosodás előtti közösségi kulturális és morális értékrendhez, így ebben a rendkívüli helyzetben – története során alighanem utoljára – még autentikus folklór létrehozására is képes.

A konferencia előadásai ennek az egyedülálló inspirációnak a szükségszerűen ellentmondásos lenyomatait tárták fel a korszak magas és tömegkultúrájában, az irodalom, a zene, a tánc, a képzőművészet, a sajtó, a közbeszéd, a folklór, a reklámok, a korabeli médiumok, a front és a hátország, a nagy szellemi teljesítmények és a hétköznapi történetében: felolelték a művelődéstörténet szinte minden szóba jöhető területét: zene-, film-, színház- és sajtótörténeti előadásokat hallhattunk az irodalomtörténet viszonylagos (a helyszínből is adódó) túlsúlya mellett. A Bölcsészettudományi Kutatóközpont intézetein kívül ismét többen képviselték szokásos együttműködő partnereink, az Országos Széchényi Könyvtár, az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Petőfi Irodalmi Múzeum kutatóműhelyeit. A Szegedi Tudományegyetem filmelméleti és filmtörténeti műhelyének részvétele különösen értékes módon járult hozzá a konferenciához. A nemzetközi – legalábbis a Kárpát-medencei – perspektíva megteremtésében erdélyi és vajdasági kollégáink segítettek.

Egy interdiszciplináris konferencia legfőbb értéke, hogy összekapcsolja a rokon kutatási területek perspektíváit, tágítja a résztvevők szemléleti horizontját, inspiratív „rácsodálkozásokra” ad alkalmat, hiszen a résztvevőknek módjuk van arra, hogy egy-egy társdiszciplína friss tudományos eredményeit mérlegeljék és saját elgondolásainkhoz illesszék. Ezen a konferencián is váratlan és örömteli összehangzásokat hozott létre az a körülmény, hogy az előadók sokféle optikán át vették szemügyre ugyanazt a jelenségcsoportot. Az előadások számos esetben kreatív dialógusba léptek egymással, ami annak is köszönhető, hogy az első konferenciához hasonlóan most is igyekeztünk felfüggeszteni a tudományos élet hierarchikus szervezettségéből eredő formalitást. Ilyen tematikai csomópontok formálódtak például a hadiorvosok, orvos-írók memoárjai, vagy a háborús sérülések folytán megváltozott testkép kulturális leképezésének problémája köré. A konferenciát hat tematikus panelre osztottuk, amelyeken belül doktoranduszok és professzorok egyenrangú félként léphettek a közönség elé. A kötet fejezetbeosztása is ezt a rendet követi, és szándékaink szerint ezt a szellemet közvetíti. Reméljük, hogy a szövegek dialógusaiban meglelt izgalmas összecsengéseket, az így létrejött „diszkurzív tereket” a nyomtatott forma is képes megőrizni és felidézni.

Kappanyos András